

РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

РІВЕНЬ ОСВІЧЕНОСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ ТА ХАРАКТЕР ДЕМОКРАТИЧНИХ ЗМІН: ДОСВІД ПЕРЕХІДНОЇ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ THE LEVEL OF EDUCATION OF THE PUBLIC AND THE DEMOCRATIC CHANGE: THE EXPERIENCE OF THE TRANSITIONAL SLOVAK REPUBLIC

У статті піднімаються питання взаємозв'язку і взаємозалежностей між рівнем освіченості (фактично – рівнем освіти) громадян та демократичного розвитку перехідної країни. Традиційно, у соціально-гуманітарних науках підтримується така закономірність: чим більша частка громадян з вищою освітою у суспільстві, тим більш демократично орієнтованим буде це суспільство. Особливо важливим є фактор освіченості громадян у посткомуністичних країнах на початку демократичних змін, коли старі (комуністичні) ідеологічні норми не діють, а нові (демократичні) ще тільки встановлюються.

Для визначення кореляції між рівнем освіченості громадян та підтримкою демократичних змін використовуються дані прикладного дослідження Крістіана Херпфера для Словацької Республіки у 1990-их рр. Початок демократичних перетворень закладає інституційну основу для подальших успіхів чи невдач у демократичному розвитку. Словачина у 1990-их рр. продемонструвала різні варіанти підтримки демократичних змін чи ностальгії за комуністичним минулим. Демократію підтримували по-різному: 1994 р. – 77%, 1996 р. – 47%, 1998 р. – 57%. Молода словацька демократія підтримувалась переважно громадянами з вищою освітою: 1994 р. – 58% з усіх громадян, які мають вищу освіту, 1996 р. – 72% громадян з вищою освітою, 1998 р. – також 72%. За іншими соціальними індикаторами найбільше симпатиків демократичних змін серед молоді віком від 18 до 29 років та жителів великих міст. Рівень освіченості (частка осіб з вищою освітою) безпосередньо впливає на ступінь підтримки демократичних перетворень, хоча й не є визначальним. Підтримка демократії та несприйняття комуністичного минулого коливається на рівні половини чи 2/3 громадян з вищою освітою. Визначення взаємозв'язку між рівнем освіченості та підтримкою демократичних змін залишається перспективним напрямом дослідження. Особливо враховуючи підвищення рівня євроскептицизму у Словацькій Республіці в останні роки.

Ключові слова: освіченість, демократичність, громадянська освіта, транзитивне суспільство, Словацька Республіка.

The article focuses on the interdependence between the level of education of citizens and the democratic development of the country in transition. Traditionally, the social sciences and humanities support the allegation that the larger the share of citizens with tertiary degrees in society, the more democratically oriented the society. The factor of education of citizens in post-communist countries is even more significant at the initial stages of democratic changes when the old (communist) ideological norms no longer work, and new (democratic) ones are still underway. Christian Haerpfers' applied case study of the Slovak Republic in the 1990s determines the correlation between citizens' education level and their support for democratic change. Initially, democratic transformation lays institutional foundations for further democratic successes or failures. In the 1990s, Slovakia in a variety of ways supported democratic change or felt nostalgic for the communist past. Democracy was supported differently: in 1994 – 77%, in 1996 – 47%, in 1998 – 57%. Citizens with higher education predominantly supported young Slovak democracy: in 1994 – 58% of all citizens with higher education, in 1996 – 72% of citizens with higher education, and 1998 – also 72%. Other social indicators demonstrate that most proponents of democratic change are residents of large cities, aged 18 to 29. The level of education (the share of people with higher education) directly affects the degree of support for democratic change, although it is not decisive. Support for democracy and rejection of the communist past fluctuates at the level of 50% or two-thirds of citizens with higher education.

Determining the relationship between the education level and support for democratic change seems a promising area of research, especially given the recent rise in Euroscepticism in the Slovak Republic.

Key words: education level, democracy, civil education, transitive society, Slovak Republic.

УДК 323(437.6)+321.7:316.3-021.65
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.2.38>

Поханіч Ян,
канд. пед. наук,
викладач кафедри педагогіки
дошкільної, початкової освіти
та освітнього менеджменту
Мукачівського державного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Україна декілька десятиріч поспіль перебуває у когорті країн, в яких проводиться широкий спектр реформ. Одним з пріоритетних напрямів й дотепер залишається освітня сфера, яка перебуває у стані перманентного реформування. Наближення української освітньої системи до європейських стандартів та поступова інтеграція України до європейського освітнього середовища нерозривно пов'язані із зміною свідомості громадян.

Адже сучасна освіта спрямована на соціалізацію цілих поколінь на основі цінностей свободи, демократії та пріоритетів громадянського суспільства. У цьому контексті доречно вивчити досвід впливу окремих соціально-освітніх факторів (рівня освіти, освіченості у молодіжному середовищі тощо) на позитивні (демократичні) зміни у суспільстві. Словацька Республіка є не тільки прикордонним сусідом України, але й країною, яка багатьма факторами пов'язана з нами. Це і складнощі інтеграції

словацької освітньої системи до європейського простору, тісні освітні та академічні білатеральні зв'язки, питання успішної академічної мобільності. Зрештою, слід говорити не тільки про сучасні напрями освітньої співпраці, але й про посткомуністичний менталітет словаків, який у 1990-их рр. був фактично тотожний моделі українського пострадянського суспільства. Більше того, можливі невдачі у розвитку громадянського суспільства та прихильність до авторитарних лідерів часто пояснюють браком освіченості пересічних громадян. Спробуємо розкрити визначену проблематику у нашому дослідженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Частково ми вже розглядали зазначену проблематику у попередніх наукових розвідках [7]. Загалом, питання впливу освіти на громадськість чи процеси європеїзації (демократизації) є достатньо широко розкриті у вітчизняній соціальній педагогіці. Тут можна згадати універсальний практичний посібник для молоді з демократії та громадянської освіти, розроблений вітчизняним Міністерством освіти і науки та Державним інститутом сімейної і молодіжної політики у рамках програми розвитку ООН в Україні [2]. Проблематика підготовки «нового» вчителя для громадянського суспільства та демократичної України розглядається колективом провідних фахівців проблематики [6]. Окремо наголосимо на комплексних дослідженнях феномену громадянської освіти, а саме її роль як агента політичної та культурної соціалізації молоді [3] чи, загалом, роль громадянської освіти у формуванні політичної культури перехідного суспільства [8]. Звичайно, знаходимо й роботи присвячені визначенню взаємозв'язків між рівнем вищої освіти та демократії у зарубіжних країнах у педагогічній площині [1]. Останнім часом з'являється все більше досліджень «демократизації» освіти, зокрема, у працях В. Опанасюк [5], Г. Клімової [4], Г. Хоружого [9] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Словацька Республіка наразі є успішно інтегрованою до структур Європейського Союзу, у тому числі, до європейського освітнього середовища. Проте протягом 1990-их рр. у словацькому суспільстві протікали неоднозначні процеси з підтримки демократичних реформ. Для вивчення цього досвіду будемо використовувати результати емпіричних соціологічних досліджень, проведених австрійським дослідником Христіаном Херпфером [10]. **Основною метою статті** є визначення особливостей впливу рівня освіти на демократизацію суспільства у перехідній Словацькій Республіці 1990-их рр.

Виклад основного матеріалу. Словацька Республіка входить до когорти країн регіону Центральної та Східної Європи, якій успішно вдалося подолати наслідки комуністичного минулого та перейти

на рейки європейського розвитку. Це стосується й входження словацького освітнього простору до європейського середовища, що стало наслідком успішного розвитку громадянського суспільства. Освітній фактор мав би стати одним з найбільш визначальних для інсталяції демократичних норм і цінностей у перехідному словацькому суспільстві. Очевидно, чим вищий рівень освіти та частка громадян з вищою освітою, тим більш демократичним має стати суспільство. І, навпаки, незначна частина громадян з вищою освітою стереотипно мала би сприяти орієнтації на менш демократичні цінності. У випадку з посткомуністичною країною це може бути ностальгія за недавнім комуністичним минулим і несприйняття нових демократичних правил поведінки. Проте практика трансформацій у перехідних суспільствах часто пропонує різні варіації співвідношення між рівнем освіти та ступенем демократичності.

Всі ці питання стали предметом наукового зацікавлення австрійського соціолога Христіана Херпфера. Західний вчений ставив собі за мету визначити соціальні групи (вікові, освітні, професійні) у перехідному суспільстві, які підтримують нові демократії чи, навпаки, ностальгують за комуністичним минулим. Відразу відмічаємо специфіку проведеного соціологічного дослідження. По-перше, прикладне дослідження стосується когорти посткомуністичних країн Центральної та Східної Європи. По-друге, перехідні суспільства моніторяться протягом 1990-их рр., коли у посткомуністичних країнах саме складались умови для прийняття нових демократичних умов співжиття чи зміцнювались недемократичні настрої, підкріплені тугою за «ситим» комуністичним минулим. Для визначення різних соціальних груп, які підтримують чи заперечують демократичні перетворення у транзитивних країнах К.Херпфер використовує різні соціальні індикатори – вік, стать, рівень освіти, місце проживання (сільська чи міська місцевість) [10]. Таким чином, фактор рівня освіти, а саме частка осіб з вищою освітою, безпосередньо впливає на позитивне чи негативне сприйняття нової демократії та демократичних цінностей у суспільстві.

Найбільш комплексний моніторинг перехідних посткомуністичних суспільств проводився тричі – у 1994 р., 1996 р. та 1998 р. Такий підхід дозволив у динаміці визначити особливості змін у соціальній конфігурації Словацької Республіки. Власне, специфікою Словаччини стало отримання країною незалежності, починаючи з 1993 р. та початки демократичних змін у словацькому суспільстві. Саме у ході системних трансформацій в країні та суспільстві змінювався і менталітет словацьких громадян. Кінцеві успіхи у розвитку демократії, розвитку громадянського суспільства та європейської інтеграції Словацької Республіки були б

неможливими без боротьби за демократичні ідеали у переломних 1990-их рр.

Необхідно відмітити, що перший **моніторинг 1994 р.** не дає чітких показників прихильників демократії для Словаччини. Справа у тому, що за основу оцінки рівня демократичності словаків було використано дані Чеської Республіки. Де-юре Чехія та Словаччина стали незалежними 1 січня 1993 р. Потрібно врахувати, що моніторинг за 1994 р. часткового охоплював опитування й за переломні 1992 і 1993 рр. Так чи інакше, але ми у 1994 р. для Словацької Республіки беремо за основу показник Чеської Республіки, а саме в країні нараховувалось 77% демократів [10]. Це абсолютна більшість громадян, які підтримували демократичні реформи у країні і не бажали повернення до чехословацького комуністичного минулого. Власне, цих 77% громадян слід вважати «демократами», натомість ще 23% – «недемократами». У розрізі нашої проблематики цікавими є дані з рівня освіти громадян, які підтримували демократичні зміни. Нові демократичні реформи підтримали тільки 58% словаків, які мають вищу освіту. Насправді, це один з найнижчих показників регіону, адже у Чехії аналогічний показник складає 95%, Угорщині – 76% чи у Польщі – 65%. З іншого боку, є також такі пострадянських країн: Латвія – 27%, Білорусь – 32%, Росія – 25%, а Україна – 36% [10]. Фактично Словацька Республіка продемонструвала достатньо середні показники, але розташувавшись поближче до лідерів регіону. Також слід додати ще два індикатори, які десь доповнюють рівень освіти: 1) демократичні зміни підтримує більшість найбільш «перспективного» соціуму – молодь у віці 18–29 рр. (56%) та 2) переважна більшість словаків-демократів (74%) проживають у великих містах з населенням понад 100 тис. [10]. Правда, до великих міст у Словаччині (>100 000) можемо віднести рівно два, це столиця Братислава та прикордонні з Україною Кошиці.

Наступний **моніторинг 1996 р.** пропонує не лише індивідуальний показник частки демократів у Словацькій Республіці, але й засвідчує погіршення показників демократичності. Менше ніж половина словаків, а саме 47%, підтримали нові демократичні реформи. Було подолано психологічну межу легітимності нової демократії у суспільстві. Проте у порівнянні з попереднім моніторингом 1994 р. суттєво зросла кількість громадян з вищою освітою, які симпатизують демократії. 2/3 словаків, точніше, 72% підтримують демократичні цінності у суспільстві і при цьому здобули вищу освіту [10]. Ці цифри, з одного боку, свідчать про певний дисбаланс у словацькому суспільстві, адже при скороченні загальної кількості симпатиків демократії зростає частка осіб з вищою освітою, які її підтримують. З іншого боку, саме ця тенденція підтверджує кількісні зміни у словацькому суспільстві,

коли переважаюча більшість словаків з вищою освітою починають вважати себе демократами. Додаткова статистика до громадян, які симпатизують демократії: 53% з них представляють молодь у вікових рамках 18–29 рр., 68% – живуть у двох найбільших містах Словаччини [10].

Останній моніторинг у рамках дослідницької програми Кристіана Херпфера, який ми розглядаємо **датується 1998 роком**. Наприкінці 1990-их рр. словацький соціум стає більш прихильнішим до демократичних цінностей, пов'язуючи майбутнє Словацької Республіки з демократією. Тоді 57% словаків позитивно визначились до демократичних перспектив країни і заперечили повернення до недавнього комуністичного минулого [10]. Щодо частки осіб-демократів з вищою освітою, то відбулось повторення попереднього високого показника у 72%. Це свідчить про прямий зв'язок між рівнем вищої освіти та підтримкою демократичних цінностей у суспільстві. Також трохи покращилася статистика й за іншими параметрами: збільшилося молоді, яка симпатизує демократії до 55% та жителів великих міст до 73% [10]. У загальному можемо констатувати, що наприкінці 1990-их рр. у словацькому суспільстві склались сприятливі умови для поглиблення демократичних реформ і рівень освіти тут відіграв одну з найбільш суттєвих ролей.

Висновки. Рівень вищої освіти безпосередньо впливає на підтримку демократичних перетворень у перехідних суспільствах. Досвід Словацької Республіки у 1990-их рр. підтверджує, що чим більша частка у суспільстві осіб з вищою освітою, тим більшою є підтримка демократичних реформ. Для посткомуністичних суспільств важливо було подолати ностальгію за комуністичним минулим, особливо у перше десятиріччя після падіння комуністичного режиму. Ментально словаки почали змінюватись протягом 1990-их рр. Ці зміни успішно закріпились у 2004 р., коли Словацька Республіка успішно вступила до Європейського Союзу. Це стало підтвердженням домінування у словацькому суспільстві осіб з демократичним способом мислення. Відповідно до прикладних досліджень Кристіана Херпфера основи цього мислення закладались ще у 1990-их рр., коли нові демократичні перетворення підтримувались на рівні 58–72% громадян з вищою освітою. Наразі у Словаччині знову зростає рівень політичного євроскептицизму, що потребує подальшого дослідження впливу рівня освіти на європейські орієнтації у центральноєвропейських суспільствах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бондаренко В. Демократія та вища освіта у США: історико-педагогічна проблема. *Молодь і ринок*. 2019. № 7 (174). С. 140–146.
2. Боренько Я., Донець А. Демократія, права людини та участь молоді. Громадянська освіта для молодіжних працівників: посібник для тренерів.

118 с. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/> (дата звернення: 21.06.2022).

3. Карнаух А. Громадянська освіта як засіб формування політичної культури молоді. *Політичний менеджмент*. 2007. № 6. С. 82–88.

4. Клімова Г. П. Інтернаціоналізація вищої освіти в умовах глобальних викликів. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2021. № 1(48). С. 185–205.

5. Опанасюк В. Демократична освіта як важлива функція сучасної держави (на прикладі інтегрованого курсу з демократії для закладів вищої освіти). *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2021. Вип. 30. С. 37–48.

6. Освіта для демократичного громадянства: посіб. для підготов. вчителів з питань освіти для демократ. громадянства та освіти з прав людини / [Р. Голлоб, Е. Хаддлестон, П. Крапф та ін.] ; пер. з англ.

та адапт. Л.М. Ващенко; заг. ред.: Н.Г. Протасова. К.: НАДУ, 2009. 92 с.

7. Поханіч Я. Вплив рівня освіти на євроскептичні настрої у словацькому суспільстві. *Сучасні тенденції розвитку науки й освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів*: збірник матеріалів II міжнар. наук-метод. конф. (12–13 травня, 2022 р., Мукачево, МДУ). Мукачево: Вид-во МДУ, 2022. С. 152–154.

8. Рябов С. Г. Особливості громадянської освіти у формуванні політичної культури перехідного суспільства. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8120/Riabov_Osoblyvosti.pdf (дата звернення: 15.06.2022).

9. Хоружий Г. Ф. Європейська політика вищої освіти. Полтава: Дивосвіт, 2016. 382 с.

10. New Democracies Barometer (1992–1998). Center for the Study of Public Policy. URL: https://www.cspp.strath.ac.uk/catalog4_0.html (дата звернення: 01.05.2022).